

ТАРЖИМА – ТАЪСИР ЁХУД “УЧИНЧИ” АДАБИЁТ

Жабборов Салим Жабборович,

Самарқанд давлат чет тиллар институти доценти

Илёсов Фаррух,

Самарқанд давлат чет тиллар институти магистранти

Калит сўзлар: *омухталашмоқ, сўра, “учинчи”, “ўзига хос” адабий асар, аруз, вазн, ритм, парадигма, метрик.*

“Таржиманинг қанчалик қусурлари кўп бўлишидан қатъи назар, таржима қилсак ҳам, таржима қилинсак ҳам – буни катта бахт деб билиш лозим,”- деган эди буюк олмон шоири И.В.Гёте. Дарҳақиқат, Гётенинг қанчалик ҳақ эканлигини ҳаётнинг ўзи исботлаб турибди. Бадиий таржима ҳар қандай адабий янги ғоя, янги образ, янги сўз ва ибора, янги сюжет, янги жанрлар билан бойиб боради. Натижада аслият билан таржима тили омухталашиб, “учинчи” ўзига хос адабий асар юзага келади. Мисол тариқасида И.В. Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони”ни, Ҳ. Ҳайненинг “Фирдавсийнома” асарини, Т.Тўланинг “Қўвваи қаҳқаҳа” драматик асарини, А.Ориповнинг “Жаннатга йўл”, Э.Воҳидовнинг “Тирик сайёралар” асарларини айтиб ўтишимиз мумкин. Демак, “таржима - таъсир” масаласи тасодифий ҳол эмас, балки диалектик қонуниятдир.

Маълумки, И.В. Гёте яшаган давр шарқ адабиётини, урф – одатини, яшаш тарзини чуқур ўрганган даврга тўғри келди. У ўзи яшаган вақтдаги шарққа оид барча адабиётларни мутолаа қилди. Инглиз шарқшуноси Ҳ.Бромснинг таъкидлашича, у 48 та шарққа оид китобни ўрганиб чиққан. И.В.Гёте ёшлигидан Страсбург университетида устози Ҳердернинг раҳнамолигида шарқ адабиётини ўрганишга киришган эди. Кейинчалик Ваймар Герцоги Карл Августнинг таклифига биноан, француз адиби Вольтернинг “Муҳаммад” трагедиясини немис тилига таржима қилишга киришади. Лекин нима сабабдандир охирига етказмайди, чунки трагедиянинг мазмуни

унга маъқул келмайди. Вольтер Муҳаммад алайҳис - салом ҳаётини ўта салбий талқин қилган эди. Бизнингча, мана шу ҳолат унга маъқул тушмайди. “Муҳаммад” трагедиясини таржима қилиш жараёнида у “Ҳадис”ларни, “Қуръони Карим”ни, пайғамбар Муҳаммад алайҳис-салом ҳазратларининг таржимаи ҳолини сидқидилдан ўрганиб чиқади. Ҳатто араб тилини ўрганишга ҳаракат қилиб, “Қуръони Карим”дан 10 та сурани немис тилига таржима қилади. Унинг ўзи пайғамбар Муҳаммад алайҳис – салом ҳақида драматик асар ёзишни режалаштиради. Бизгача асарнинг “Muhammades Gesang”, яъни “Муҳаммад монологи” етиб келган холос.

Юқорида таъкидлаганимиздек, шарқ шоирларидан Низомий Ганжавий, Анварий, Саъди Шерозий, Ҳофиз Шерозий, Жомий, Алишер Навоий каби етук шарқ шоирлари асарларининг европа тилларига ва, хусусан, олмон тилига таржима қилиниши олмон маънавиятининг янада юксалишига, бойишига олиб келди. Натижада олмон шеърлятида янги жанр – аруз жанри юзага келди. Бу жанрни олмон шеърлятига биринчи бўлиб олиб кирган шоир И.В.Гёте ҳисобланади.

Маълумки, “вазн” арабча сўз бўлиб, ўлчов, тарози каби маъноларни ифода этади. Демак, вазн шеърини нутқни насрий нутқдан фарқ эттирувчи шеърят асосларидан бири. Вазн ритмик нутқ бўлган шеърнинг асосий компонентларидан бири, жамловчи атамалардан биридир. Шеър қайси вазнда бўлишига қараб, бармоқ вазни, аруз вазни каби махсус атамалар қўлланилади.

Шеърӣ ритм оҳангдорлик ва мусиқийлик вазн тури ва унинг ўзига хос хусусиятлари билан ҳосил бўлади. Бармоқ вазни шеър мисраларидаги ҳижолаарнинг бир текисда такрорланиб келишига асосланади.

:

Ишлаган чарчашни билмаган

Иш севган кучли қиз Аноргул

3 3 3

(Уйғун)

Водийларни яёв кезганда

Бир ажиб ҳис бор эди менда

4

5

(Ҳ.Олимжон)

“Аруз вазнидаги шеърда ритм – оҳанг мисраларда чўзиқ ва қиска ҳижолаарнинг, рукнларнинг бир текисда такрорланиши билан вужудга келади” [3: 47].

Шарқ шеърятига катта ихлос ва муҳаббат билан ёндашган буюк олмон шоири И.В.Гёте ўзининг машҳур “Ғарбу Шарқ девони”ни яратишда аруз вазнига мурожаат қилиб, “Зулайҳонома” китобининг интиҳоси

“In tausend Formen magst du dich verstecken” ғазалини яратишга ҳаракат қилади ва бизнинг назаримизда маълум ютуқларга эришади. Шоирнинг ушбу ғазалига эътиборингизни жалб этмоқчимиз:

In tausend Formen magst du dich verstecken,

Doch , Allerliebste , gleich erkenn ich dich,

Lu magst mit Zauberschleyern dich bedecken,

Allgegenwärtige , gleich erkenn ich dich.

An der Cypresse reinstem , jungen Streben,

Allschöngewachsne , gleich erkenn ich dich.

In des Canales reinen Welle leben,

Allschmeichelhafte, wohl erkenn ich dich.

Wenn steigend sich der Wasserstrahl entfaltet,

Allspielende , wie froh erkenn ich dich .

Wenn Welke sich gestaltend umgestaltet,

Allmannigfaltige , dort erkenn ich dich.

An des geblünten Schleyers Wiesenteppich,

Allbunbesternte schön erkenn ich dich

Und greift umher ein tausendarmger Eppich,

O, Allumklammernde , da kenn ich dich.

Wenn am Gebirg der Morgen sich entzündet,

Gleich , Allerheiternde, begrüß ich dich ,

Dann über mir der Himmel rein sich ründet,

Allherzerweiternde , dann atm ich dich

Was ich mit äußerem Sinn , mit innerm kenne,

Du Allbelehrende , kenn ich durch dich.

Und wenn ich Allahs Namenhundert nenne,

Mit jedem klingt ein Name nach für dich.

Маълумки, И.В.Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони”дан айрим шеърлар

М.Шайхзода, С.Салимов, Н.Муҳаммадиев томонидан таржима қилинган эди.

Таржимашунос Салим Жабборовнинг таъкидлашича, “Ғарбу Шарқ девони” даги 12 китоб мазмунан бир – бири билан чамбарчас боғланганлиги сабабли, шеърларни бўлиб-бўлиб таржима қилиш мумкин эмас. Асар тўлиғича бошдан-охиригача таржима қилиниши лозим. Шундагина ўқувчи “Ғарбу Шарқ девони” ҳақида, унинг мазмуни ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўлиши мумкин. Биз ҳам бу фикрга қўшиламиз.

Биз узоқ вақтлардан буён орзу қилганимиз 2011 йилда амалга оширилди. Таниқли шоир, таржимон, олмон тили бўйича мутахассис

С. Салимов И.В.Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони” ни тўлиғича таржима қилиб нашр эттирди. Буни албатта ўзбек маънавиятида улкан ҳодиса деб биламиз. Таржима аслият билан қиёсланганда, нима сабабдандир

“In tausend Formen magst du verstecken” ғазали ва “Темур ва қиш” шеъри таржима қилинган эмас. Ҳар иккала шеърнинг ҳам ўз мазмун-моҳиятига кўра асарда ўз ўрни бор эди. Шу боис, қуйида Салим Жаббор ва шоир Машраб Маҳмуд томонидан амалга оширилган ғазалнинг таржимасини келтирамиз:

Қадди шамшодинг кияр бўлса, гар минг хил либос,
Марварид дурлар ичида сарвиноз танийман сани,
Ҳеч ғуборсиз юзларингни тўсса жоду чойшаби,
Ишқли қалбим сан томондур, сарвиноз танийман сани,
Сийм танлар даврасида кўрк бўлиб турсанг ёниб,
Сарв бўйли дилбарим, ондин зиёд танийман сани,
Шодлиги кўксига сиғмай, қувноса сув тўлқини
Шарқираб оққон ҳаётда моҳтоб танийман сани.
Мавжланиб турса дилингда ложивард ирмоқлар,
Сан аларнинг томчисида офтоб танийман сани,
Гар само узра кийсалар булутлар минг хил либос,
Шох булутлар бағридаги бир хитоб танийман сани.
Борлиқ узра яшнамиш зангор қўшиқлар суврати,
Шу қўшиқлар жисмида гул юзли моҳ танийман сани,
Борлиғинг бўстонини олса қўшиб гуллар бўйи,
Сарв гулсан дилбарим, сирли сабо танийман сани.
Тонг чашмин нурларидан баҳраманддир тоғлар,
Саждалар этгум санга ишқда шоҳ танийман сани,
Гар бошим узра урса чарх само ғилдираги,
Қалбима малҳам, бенуқсон бир ҳаво танийман сани.
Борлиғим, қалбим майин ҳисларга то таслимдур,
Сан аларга шоҳсан, тенгсиз наво танийман сани,
Юз агар қўл боғласам рўйи тангрим олдида,
Ҳар каломим мавжида сан бир худо танийман сани.

Ғазал шарқона шеърий вазнда, яъни аруз вазнида яратилган бўлиб, аруз вазнининг қонун – қоидаларига, яъни бўғинларнинг қисқа ва чўзиқлигига эътибор қилинган. Ғазал 24 мисрадан иборат бўлиб, 12 байтни ташкил этади ва ҳар бир байт *а*, *б* шаклда қофияланган.

Гёте ғазалнинг ўзига хос ритмини, оҳангини ва мусикавийлигини сақлаш мақсадида биринчи ва учинчи мисралардаги бўғинлар бир хил сонда бўлишлигига эътибор берган. Масалан:

In tausend Formen magst du dich verstecken,

Doch , Allerliebste, gleich erkenn ich dich

Биринчи мисрада 11 та бўғин мавжуд, иккинчи мисрада эса 10 та бўғин мавжуд. Демак, ҳар бир байт *а,б* шаклда қофияланиб, бир хил ритми сақлаш мақсадида ғазалнинг бошидан охиригача биринчи мисрада 11 та, иккинчи мисрада эса 10 та бўғин такрорланиб келган. Натижада ғазалда ўзига хос муסיқийлик, оҳангдорлик юзага келган. Юқорида айтилганидек, аруз вазнининг ўзига хос хусусияти бўғинларнинг бир хиллиги эмас, яъни бўғинларнинг қисқа ва чўзиқ ўқилишидир. Эътибор беринг:

In tausend Formen magst du dich verstecken,

Doch, Allerliebste, gleich erkenn ich dich

байтининг парадигмаси қуйидагича бўлиши мумкин :

-V - - - V - - V -

- V - - V - V - - -

Демак, бармоқ ва аруз системаларининг бир – биридан фарқи қанчалик катта бўлмасин, уларнинг асосида маълум даражада бирлик ҳам мавжуд.

Ҳар икки ритмик системада ҳам мисраларнинг метрик жиҳатдан тенглиги, даставвал, уларга кирган бўғинларнинг сон жиҳатидан бир хиллиги билан тайин

этилади. Арузда мисрани ташкил этган бўғинларнинг “сифат” жиҳатидан ҳам бир тартибда келиши ва бу тартибнинг байтда мутассил такрорланиши қоидаси ҳам мисрада бўғинлар сонининг бир миқдорда бўлиши қоидасини бекор қилмайди, балки системани янги имкониятлар билан бойитади”(2: 299).

Юқорида айтганимиздек, “In tausend Formen magst du dich verstecken” ғазали “Зулайхонома” нинг интиҳоси бўлиб, шоир Зулайхо мисолида ўз муҳаббатини энг сўнгги поғонага қадар баралла қуйлади. Аллоҳнинг 99 номида зоҳирий баён қилиб, Ҳаққа эриштиради. “Ҳотамнинг Зулайхога муҳаббати умуминсонийликка ва абадий етукликка бўлган муҳаббатдир. Шу муҳаббат туфайли у ўзини қурбон қилишга тайёр. У ҳаёт мазмунини шунда деб билади. Ўлим ва ҳаёт ! Ўлим Гёте фикрича, ҳаётнинг интиҳоси эмас, балки ҳаёт дебочасидир” (4 : 11).

Хуллас, буюк олмон шоири И.В.Гёте олмон шеъриятига шарқона жанр, яъни аруз вазнини олиб кирди. Аруз вазнидан руҳланган Платен, Рюккерт каби шоирлар олмон тилида аруз вазнида кўплаб ғазал ва рубоийларни яратиб, олмон шеъриятига шарқона рух , шарқона маъно ва мазмун олиб кирдилар.

Адабиётлар

- 1.Goethe I. W. West - östlicher Divan – Stuttgart , 1819
2. Иззат Султон .Адабиёт назарияси - Тошкент, 1980
3. Ҳ.Ҳомидий ва бошқалар . Адабиётшунослик терминлари луғати – Тошкент : “Ўқитувчи ” 1967.
4. С.Жабборов. И.В.Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони” Матн.Талкин.Таржима. Автореферат – Тошкент, 1995.

Jabborov S., Ilyosov F. Translation, influence or “the third” literature. The article discusses the information and interpenetration of oriental literature in the works of Goethe.

Жабборов С., Илёсов Ф. Перевод, влияние или «Третья» литература. В данной статье рассматривается вопрос о взаимовлиянии и взаимопроникновении восточной литературы по творчеству Гете.